

Mao Devletinden Devlet Maosu'na: Çin Dış Politikasında Tarih ve Değişim

Hüsrev TABAK

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Necatibey Cad., Pol. Ak. Kampusu, Bakanlıklar, ANKARA.

Sorumlu Yazar

e-posta: husrevtabak@gmail.com

Geliş Tarihi: 10.06.2008

Kabul Tarihi: 30.06.2008

Özet

Çalışma, Çin'in Soğuk Savaş dönemi dış politikasının kavramsal ele alınışıdır. Analitik bir inceleme için Çin dış politikası iki döneme ayrılmış ve bu iki dönem Mao Devleti ve Devlet Maosu kavramlarıyla isimlendirilmiştir. Mao Devleti döneminde dış politikayı Mao Zedung ve onun komünizm yaklaşımı yönetti. Devlet Maosu döneminde ise pragmatizm ve revizyonizm, Kültür Devrimi'ne rağmen egemendi. Hükümet Mao'nun üzerinden yeni bir meşruluk politikasına sahipti. Devlet yönetim geleneği Maoizmle dayanıyordu, dış politika sermaye odaklı bir yoldan gidiyordu. Çalışmada bu ikilem Devlet Maosu ile kavramsallaştırılmıştır. Makale, bu tarihsel kakofoninin yazımıdır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Mao, Komünizm, Dış politika, Soğuk Savaş.

From Maoist to Pseudo Maoist State: Change and History in Chinese Foreign Policy

Abstract

The study is the conceptual writing of Chinese foreign policy in Cold War era. For an analytical writing, Chinese foreign policy handled two periods; and these are named on Maoist State and Pseudo Maoist State. In Maoist State period, Mao Zedong and his approach on communism ruled the foreign policy. In Pseudo Maoist State, despite Cultural Revolution, pragmatism and revisionism was dominant. The governance of state had a new framework of legitimacy policy across Mao. Foreign policy was going on a "capital based" path, while the state ruling tradition on Maoism. This dilemma was conceptualised as Pseudo Maoist State. Article is the writing of this historical cacophony.

Key Words: China, Mao, Communism, Foreign Policy, Cold War.

GİRİŞ

Bir ilişki türü olarak uluslararası ilişkilerin analizinde karşılaşılan sıkıntılar iç politika-dış politika ayrımının giderek zorlaşması ile doğrudan ilgilidir. Çalışma boyunca bu sıkıntı göz önünde bulundurularak çalışmanın ana teması Çin'in iç ve dış politikasının tarihsel değişimi ile sınırlandırılmıştır. Yapılan değerlendirmeler, karar verme yaklaşımları göz önünde bulundurularak, özellikle önder-yönetim modelini benimsemiş olan Çin için, başkanın söylevleriyle şekillenen dış politika geleneğini yansıtmaktadır. Temelde ideoloji toplumlarında görülen Başkan'ın hayata bakış tarzının Devlet'in yaşam modeli haline gelişi Çin'de rahatlıkla analiz edilebilir. Bu gerçekliğin varlığı bize dış politika olaylarını, değişimlerini ve süreçlerini incelerken Başkanların söylevlerini

referans gösterebilme rahatlığını vermektedir. Amacımız -bu bağlamda- içerik çözümlemesi ya da söylem analizinden daha fazla mana içermektedir. Bu referanslar ışığında çalışma, Çin'in dış politikasını incelerken yok sayılmayacak bir dönem ile başlayıp, Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin kuruluşu, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar geçen ideo-politik dönemi ve sonrasını kapsamaktadır. Bu kapsamda çalışma Çin dış politikasının Soğuk Savaş dönemi kavramsallaştırması işlevi görmektedir.

Bu çalışma, "Mao devleti ve devlet Maosu" kavramsallaştırılmasında hayat bulan, Çin'deki dış politika süreçlerinin sınırlarının tam çizilmesi ve bu süreçlerin analitik bir çerçeveye oturtulması çabasıdır. Bu çerçevede Çin'in dış politikası (dış ve iç politika ayrımı yapmanın zorluğu burada göz önünde bulundurulmalı) iki süreç ayrılmıştır. Bu süreçlerden

ilki ÇKP ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve Mao "hanedanının" salt hüküm sürdüğü Maoist dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde ülkeye Mao ve onun komünist karakteri liderlik etmiş politikalar onun şahsında şekillenmiştir. Yani Mao devleti oluşturulmuştur. İkinci süreçse Kültür Devrimi sırasında kendilerinden kurtulunmaya çalışılan "revizyonist"lerin ülke yönetiminde ağırlığı ele geçirmeleri ile başlamaktadır. Bu dönem yönetim ve ideoloji meşruluğu açısından Devlet Maosu'nun oluşturulduğu evredir. 1977 yılı ile birlikte şekillenen bu yeni dönemin önemi ülkenin Mao gelenekleri yanı sıra revizyonist ve pragmatist bir dış politika geleneğine göre yönetiliyor olmasıdır. Yine bu dönem IMF ve DTÖ'ye üyeliğin yanı sıra sosyalist piyasa ekonomisinin anayasal güvence altına alındığı dönemdir. Bu süreç 2002 Şangay Örgütü ve Çin'in ekonomi ve askeri güvenlik konularındaki ters orantılı evrelere gebedir.

Bölüm 1: Mao Devleti

Mançu hanedanı 1911'de hanedanlıktan vazgeçince Sun-Yat-Sen cumhurbaşkanı olmuştur¹. Bu durum Çin'in yönetim modelini değiştirmekle kalmamış ideolojik açılımlara da kaynaklık etmiştir. Sun-Yat-Sen'in Üç Halkçılık Prensibi olarak anılan; Demokrasi, Milliyetçilik, Halkın Refahı üçlemesi², Milliyetçi Çin Partisi ve günümüze kadar süre gelen olaylar dizisini de yanında taşımıştır. Sun-Yat-Sen öldüğünde Çan-Kay-Şek, Gua Mitang'ın (Milliyetçi Çin Partisi) başına geçmiş³, iç savaş süresince de cumhurbaşkanlık görevini idame ettirmiştir. Sovyetler Birliği Komünist Partisinin (SBKP) rehberliğinde kurulan Çin Komünist Partisi iç savaşın bir diğer kutbunu oluşturmaktadır. Çan-Kay-Şek "üç halkçılık prensibi"nin milliyetçilik ayağını, Mao Zedung ise (kendi deyimi ile) demokrasi ayağını ayırmış halkı refaha, dış güçlerin çekişmesine dönüşen bir iç savaş dönemi boyunca, ulaştırmaya çalışmak

1 Özker Sükan, E. Tuğg, *Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi-Kurulması-Gelişmesi, Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, Harp Akademileri Basımevi, Mayıs 2000, İstanbul, s. 51.

2 A.g.e. s. 51.

3 A.g.e. s. 101.

için mücadeleler vermişlerdir. Bu rekabet bireysel ideolojinin alt kademelerinde 2. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB ve ABD için kendi toprakları dışında bir paylaşım savaşımına dönüşmüştür.

Mao'nun komünizm yorumundaki demokratik devrim ön aşaması aynı zamanda ilk sürecin de büyük bir kısmını kapsıyor. Bu dönem Çan-Kay-Şek'in Milliyetçi Çin Partisi'nin başına geçmesi ve ABD'nin bu "mücadele"ye verdiği destek ile başlayıp Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi, Sosyalist Blok'a dâhil olma, *üçüncü dünya*'ya yakınlaşma ile beraber SSCB'den uzaklaşma, Kültür Devrimi ve ABD ile ilk resmi ilişkilerin gerçekleştiği 1972 yılının ardından Mao'nun ölümüne kadar geçen süreçtir. Özetle iç savaşın ardından 1949'un ikinci yarısında Hainan, Tayvan ve bazı küçük direniş noktaları dışında, bütün Çin ÇKP'nin denetimi altına girmiştir. Kesin yenilgiye uğrayan Çan-Kay-Şek bu gelişmeler üzerine geçici olarak cumhurbaşkanlığından çekilip 1949 başlarında devletin altın rezervleri ile deniz ve hava kuvvetlerini yanına alarak Tayvan Adası'na çekilmiştir. Yaklaşık 5-8 aylık bir süre sonunda Mao 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir.⁴

30 Haziran 1949 tarihinde Mao bir yazısında ilk defa, kurmayı düşündüğü Çin'in dış politikasının temelini açıklarken "Sovyetler tarafına kayma" olarak ortaya koymuştur⁵. Bir tarafa kayma politikasının gerekliliğiyle ilgili Mao bir başka konuşmasında şunları söylüyor:⁶

Bence uluslararası durum yeni bir dönüm noktasına varmıştır. Şimdi dünyada iki rüzgâr vardır: doğu rüzgârı ve batı rüzgârı. Çin'de

4 A.g.e. s. 44, s. 78

5 Nuriye Hidayet Ekrem, *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası*, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 12.

6 *Başkan Mao'dan Seçme Eseler*, "Çeşitli ülkelerin komünist ve İşçi Partilerinin Moskova da düzenlenen konferansında yaptığı konuşma 18 Kasım 1957", Umut Yayıncılık, 1993, s. 51.

böyle bir deyim vardır ‘Ya doğu rüzgârı batı rüzgârını ya batı rüzgârı doğu rüzgârını bastırır’. Fikrimce şimdiki durumun özelliği şudur; Doğu rüzgârı, Batı rüzgârını bastırmaktadır, bu da sosyalist güçlerin emperyalist güçler üzerinde ezici bir üstünlük kurduğu anlamına gelir.

Dış ilişkiler kavramının devlet özelinde uygulanırılığının olabilmesi için yeni kurulmuş bir ülkenin, ilk olarak diğer ülkeler tarafından tanınması gerekmektedir. Dış ilişkiler konusundaki yaklaşımlar da bu “tanıma”dan sonra anlam kazanacaktır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanıyan, kuruluşundan iki gün sonra, ilk ülkedir. 3 Ekim 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin dış ilişkiler konusundaki yaklaşımları *de facto* işlerlik kazanmaya başlamıştır. Çin Halk Cumhuriyeti, 1 Ekim 1949 tarihinde kuruluşunu ilan etmesinin hemen ardından dış ilişkiler konusunda şu açıklamayı yapmıştır:⁷

Bu Hükümet, Çin Halk Cumhuriyeti halkını temsil eden tek yasal hükümettir. Eşitliğe saygı gösteren, ortak çıkarlara, karşılıklı toprak egemenliğine saygı gösteren bütün yabancı hükümetlerle diplomatik ilişki kurmaya hazırdır.

Burada yapılan vurgu özellikle iç savaş ve sonrasında Amerika’nın Tayvan’a verdiği desteğedir. Çin Halk Cumhuriyeti Tayvan konusunda oldukça kararlı tutumlar içerisinde hareket etmektedir. İlişkiye geçeceği ülkelerin Tayvan’ı “tanıma”maları gerektiği ön şartını her daim dile getirmiştir.

Dış politika konusunda “doğu rüzgârı” kıyaslamasının ardından Mao “üçüncü yol”un reddini; “Çinliler ya emperyalizmin ya da sosyalizmin tarafını tutmak zorundadır. Ortada durmak olmaz; bir üçüncü yol da yoktur.”⁸ şeklindeki konuşmasıyla ifade etmiştir. Çin Komünist Partisi’nin Sovyetler Birliği Komünist Partisi örnek alınarak kurulmuş ve geliştirilmiş

bir parti⁹ olması dolayısıyla Mao’nun yaptığı; “Çinliler Marksizm’i Ruslar vasıtasıyla buldular.”¹⁰ açıklaması Çin Halk Cumhuriyeti’nin dış politikasının neye göre şekilleneceğini ya da neyi örnek alacağını ortaya koymaktadır. Çin’in ulusal ve uluslararası pozisyonunda “Mao ideolojisinin ayrılmaz bütünlüğü”¹¹, Mao’nun söylevlerinin aslında devletin söylevleri olduğu” bu yönlendirmelerle ispatlanmaktadır.

ABD, Asya’ya girebilmek için Kore’yi stratejik bir öncelik olarak değerlendirmiş ve bu ülkeyi “açık kapı” olarak ilan etmiştir.¹² Bu yaklaşım üzerine Çin lideri Mao Zedung 8 Ekim 1950’de “ABD’ye karşı Kore’ye yardım edeceğiz, ailemizi koruyacağız ve ülkemizi savunacağız.” şeklindeki stratejisini açıklamış ve Çin’in Kore Savaşı’na gireceğini ilan etmiştir.¹³ Bunun yanında Sovyetler Birliği ile özellikle Kore Savaşı’nın ortaya çıkardığı ortamda çok yakın sivil ve askeri ilişkiler kurmuştur.¹⁴ Bu yakın ilişkiler çerçevesinde Mao’nun “... Düşmanın saldırısına uğrarsak iyi bir şeydir, çünkü bu durum bizim düşmanla kendi aramızda kesin bir sınır çizdiğimizi ispatlar¹⁵...” ifadesi “biz” ve “öteki” ayrımını net olarak yapmıştır. “Biz”in gelişim çizgisini

7 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 34.

8 *Mao Zedung Seçme Eserler IV*, ÇKP’nin kuruluşunu 28. yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşma 30 Haziran 1949, Aydınlık Yayınları, Temmuz 1977, s. 448.

9 A.g.e. s. 308, “Kasım 1948 Dünyanın Devrimci Güçleri Birleşin Emperyalist Saldırıya Karşı Savaşın” başlıklı konuşması.

10 A.g.e., s. 446, “ÇKP’nin kuruluşunu 28. yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşma, 30 Haziran 1949”

11 Ojha, C. Ishwer, *Chinese Foreign Policy in an age of Transition*, Beacon Press, Boston, 1969, s. 49.

12 Beril Dedeoğlu, “Çin ile Amerika birleşik Devletleri Arasındaki İlişkilerin Gelişimi”, Deniz Ülke Arıboğan (ed.), *Çin’in Gölgesinde Uzak Doğu Asya*, Bağlam Yayınları, 2001, s. 322.

13 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 55.

14 Beril Dedeoğlu, s. 323.

15 *Başkan Mao’dan Seçme Eseler*, “26 Mayıs 1939”, Umut Yayıncılık, 1993, s. 18.

ve muhtemel sonuçlarını Mao şöyle analiz etmektedir;¹⁶

I. Dünya Savaşı'ndan sonra 200 milyonluk bir Sovyetler Birliği doğmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise 900 milyon nüfuslu Sosyalist kamp kuruldu. Emperyalistler 3. Dünya Savaşı'nı çıkartmakta inat ederlerse ... emperyalizme pek az barınma yeri kalacak ve belki de emperyalist sistem bütünüyle çökecektir.

Kore savaşı "Biz" in daha sıkı bağlarla birbirine bağlanması, 1953 yılında Stalin'in ölümü sonrasında Sovyetler Birliği'nin bu ülkenin ekonomik kalkınma planlarının düzenlenmesine katkı sağlamaya başlaması, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğrudan Çin Halk Cumhuriyeti'ne ilişkin sınırlama ve çevreleme politikaları¹⁷ uygulamaya başlatmasını zaruri kılmıştır. Bu çerçevede Amerika 2. Dünya Savaşı sırasında bozulan Japonya ilişkilerini düzeltmeye yönelmiş ve 1951'de bu ülkeyle Barış Antlaşması imzalamıştır. 1951 yılında Filipinler, Avustralya ve Yeni Zelanda ile birlikte Anzus Paketi'ni oluşturmuştur. Ardından 1954 yılında Tayvan Cumhuriyeti'nin Çin halkının yasal temsilcisi olduğunu yineleyerek bu ülkeyle karşılıklı güven antlaşması imzalamıştır. SEATO'nun 8 Eylül 1954'de (ABD, Fransa, İngiltere, Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ve Pakistan tarafından) kurulmasına öncülük ederek Çin'in ve Sovyetler Birliği'nin Atlantik ve Pasifik'te çevrenmesini¹⁸ Anzus'un ardından tamamen sağlamıştır.

Çin, ABD'nin değişik ittifaklarla Çin'i zayıflatma girişimlerine karşı önlem alma zorunluluğu hissediyordu. Bunun yanında sadece ABD'ye değil SSCB'ye karşı da önlem alıyor izlenimi vermeye başlıyordu. ABD ile SSCB arasında 1955-1957 yıllarında başlayan yumuşama havası ve bu yumuşama havası içerisinde Sovyetler Birliği'nin Amerika Birleşik Devletleri ile yaklaşması

16 A.g.e., "Halk içindeki çekişmelerin doğru çözümü sorunu üzerine, 27 Şubat 1957", s. 45.

17 Beril Dedeoğlu, s. 323.

18 A.g.e. s. 323-324

olasılığı, bu olasılıktan çekinen Çin'in iki süper gücün hegemonyacı bir yaklaşıma sahip oldukları vurgusunu yapmaya başlaması üzerine Üçüncü Dünya üzerindeki etkinliğini arttırmak için çaba göstermeye başlaması¹⁹; ideolojik bahanelerin dışında SSCB'nin, Çin'de nükleer silahların yapımı için Çin'in savunma politikasını denetleme şartını öne sürmesi (1957) bahanesiyle tek başına kararlar alabilecek ve uygulayabilecek "çizgiyi" süratle başlatmasına²⁰, bu çerçevede *üçüncü dünya*'yı da içine alan geniş boyutlu bir uluslararası çizgi²¹ benimsemesine neden oldu.

Bu bağlamda Mao, Kore savaşı sonrası, Bandung Konferansı'nın yapıldığı, Bağlantısızlık Hareketi'nin doğmakta olduğu dönemde, Asya ve Afrika'nın tarafsız ülkelerine geniş bir anti-emperyalist cephe oluşturmayı önermiştir.²² Çin *üçüncü dünya*'nın bir parçası olduğunu deklare ederek²³ süper güç çekincelerinin yanında *üçüncü dünya*'nın uzak kesimlerinde sol hareketlerde Rusya'ya karşı önemli bir alternatif²⁴ oluşturuyor, Halk Savaşı doktrininin *üçüncü dünya*'ya sevk ile Sovyet prestijinin üstünü çizmiş oluyordu.²⁵ Çin ile Sovyetler arasında başlayan liderlik kavgaları 1960'larda Çin'in kendisini "bütün beyaz olmayan ırkların lideri" kabul etmesi²⁶ ile sonuçlanıyordu.

Özde ideolojik bir birlikteliğin, ideolojik bir ayırım yaşanmadan, okumalardan kaynaklı sonlanması mümkün değildir. Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği ittifakının sonlanmasını da bu çerçevede inceleyerek

19 A.g.e. s. 289

20 A.g.e. s. 127

21 Özker Sükan, s. 127.

22 Güler, E. Zeynep, "Çin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim", Deniz Ülke Arıboğan (ed), *Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya*, Bağlam Yayınları, 2001, s. 284-285.

23 Ross Terril, *The Future of China After Mao*, Delacarte Pres/Newyork, 1978, s. 146.

24 A.g.e. s. 3

25 Ojha, C. Ishwer, s. 216.

26 Yılmaz Altuğ, *Çin Sorunu*, Sermet Matbaası, İstanbul 1967, s. 107.

ayrılığın esas nedeni ideolojik çekişmelerdir. Stalin'in ölümü ve ardından Kruşçev döneminde (1956 yılında) gerçekleşen Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) 20. Kongresi²⁷, Çin-Sovyet ilişkilerinin, Çin açısından, ideolojik zemindeki farklılıklarını ve/veya tartışmalarını ortaya çıkartmak için mihenk taşı görevi görmüştür.

Çin, SBKP'nin kişiye tapmayla mücadele bahanesiyle Stalin'i tamamen inkar ettiğini; diğer sosyalist partilerin ve ülkelerin iç işlerine kabaca müdahale ettiğini, onların yönetimlerini devirmeye yeltendiğini, kararlarını ve tutumunu öteki partilere, uluslararası komünist hareketin "ortak programı" diye kabul ettirmeye çalıştığını²⁸; partilerle (diğer komünist işçi ve köylü partileri) önceden görüşmeksizin keyfi sonuçlara vardığını; Kruşçev'in barış içinde bir arada yaşamayı dış politikanın genel çizgisi olarak gördüğünü²⁹, bunun proleter enternasyonalizmine yapılan bir ihanet olduğunu, parlamenter yoldan "barış içinde" sosyalizme geçiş tezinin saçma ve yanlış olduğunu; Macar karşı devrimcilerinin Budapeşte'yi işgal ettikleri can alıcı anda, SBKP yönetiminin bir süre için teslimiyetçi bir siyaset benimsemeye ve sosyalist Macaristan'ı karşı devrime terk etmeye niyetlenmiş³⁰ olduğunu; 1958'de Çin'i Sovyet askeri denetimi altına sokmak amacıyla hazırlanmış bazı istekler ileri sürdüğünü, Çin'e bir atom bombası örneği ve bunun imalı için gerekli teknik bilgiyi vermeyi reddettiğini³¹; Çin-Hint sınır olayı hakkında Hintlilerin yanında yer alan 9 Eylül tarihli TASS bildirisini yayınlattığını³²; Kruşçev'in "Biz Amerika Birleşik Devletleri'yle dost olmak onunla barış ve uluslararası güvenlik

mücadelesinde olduğu kadar, iktisadi alanlarda da işbirliği yapmak istiyoruz."³³ diyerek ABD ile çok yönlü iş birliğini desteklediğini³⁴; genel ve tam silahsızlanmayı dünya barışına götüren ana yol olarak görmenin³⁵ emperyalistlere yardım olacağını iddia ederek kapalı bir liderlik çatışması altında Sovyetler Birliği'nin proletarya diktatörlüğüne ihtiyaç duymadığını ve SBKP'nin proletaryanın öncüsü olma niteliğinin değiştiğini ilan ederek, bütün halkın devleti ve bütün halkın partisi gibi saçma teoriler geliştirdiğini³⁶, yani SBKP'nin³⁷ artık sosyalist olmadığını iddia etti.

İki parti arasındaki polemikler karşılıklı çözümsüzlüğe dönüşmüştür; Mao kendisine sorulan; bu polemiklerin sona erip ermeyeceği sorusuna; "Gökyüzü düşmeyecek, ağaçlar büyüyecek, kadınların çocukları olacak, balıklar yüzecek... eğer bunlar olacaksa polemik sonsuza kadar devam edecektir." şeklinde karşılık vermiştir.³⁸ Bu bakış açısı sorunun aslında çözülmek istenmediği, bu görünen ayrılık sebeplerinin ardında/altında çok daha farklı emellerin olduğu çıkarımını yapmamıza neden olmaktadır.

Brejnev doktrininin ardından Çin, Sovyetler Birliği'ni de *emperyalist* ve *süper güç* olarak görmeye başlamıştır. Bunda SSCB'nin Sosyalizmi merkezileştirme çabaları en büyük etkiye sahiptir. Bunların yanı sıra Brejnev, détente'nin önemini başkanlık konuşmasında açık bir ifadeyle belirtmiştir:³⁹

33 A.g.e. s. 64.

34 A.g.e. s. 344.

35 A.g.e. s. 42.

36 A.g.e. s. 88.

37 Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin de Çin Komünist Partisi'ne eleştirileri mevcuttur fakat konumuzun Çin olması bu eleştirileri de buraya eklemek, çalışma bütününe sapmalarla uğrayacağı ihtimalini doğurmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada SBKP'nin, ÇKP ve Çin eleştirileri yer almamaktadır.

38 Ross Terril, *The Future of China After Mao*, Delacarte Pres/Newyork, 1978, s. 53.s

39 Baum, Richard, *Alexei Shevchenko, China and The Forces of Globalization*, s. 33.

27 Güler, E. Zeynep, s. 288.

28 *Pekin – Moskova Çatışması İki Merkezin Birbirini Suçlayan Ünlü Mektupları*, Ege Süleyman (çev), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, s. 59.

29 A.g.e. s. 352.

30 A.g.e. s. 69.

31 *Uluslararası Komünist Hareketin Genel Çizgisi Hakkında Polemik 1963*, İnter yayınları Temmuz 1988, s. 75.

32 A.g.e. s. 75.

Détente mümkün olmaya başladı çünkü dünya arenasında yeni bir güç ilişkisi kuruldu. Artık liderler kapitalizm ve sosyalizm arasındaki tarihi çatışmayı silah yoluyla çözmek yöntemine ciddi anlamda başvuramazlar. Her iki tarafın da yıkıcı silahlara sahip olduğu durumlarda artmakta olan aşırı tehlike ve duyarsızlık daha da belirgin hale gelmektedir.

Dehşet Dengesi'nin olduğu bir sistemin iş birliğine zorlamasını takiben Sovyetler Birliği Brejnev doktrini ile beraber batı normlarında kurumsallaşmaya fiili hukuksal çerçevede de katılmıştır. Sovyet politika yapıcılarını uluslararası hareketin batı normlarını kaynak alıyorlardı çünkü bu normlar Sovyet dış politikasının, batı ile askeri çatışmayı önlemek ve mücadelede Birleşik Devletlere karşı Sovyet eşitliğini sağlamak olan iki çok önemli amacının birleşmesinde araçtı.⁴⁰ Moskova'ya göre silahlı mücadele yerine ekonomik gelişmeler ve Sovyet Rusya'nın yardımı barışçı yolu mümkün kılacaktı ve nükleer bir harp tehdidi sebebiyle bu yol tercih edilmeliydi⁴¹. Çin, bu konuda da Sovyetler Birliği ile aynı görüşte değildi. Nükleer silahları; ABD "gericilerinin" insanları korkutmak için kullandıkları "kâğıttan bir kaplan"⁴² olarak görüyordu.

Kültür Devrimi'ne giden yolda Mao, 3 Ocak 1962, "Sosyalizm cephesi bir kutuptur, ABD ise başka bir kutuptur, onun dışındaki alanlar Orta Bölge'dir." demiş, 1964 itibarıyla de iki Orta Bölge'ye Üçüncü Dünya adını vermiştir. Mao'nun yeni dış politika kavramı olan "İki Boşluk Bölge" stratejine göre: Orta bölge iki kesimden oluşmaktadır; Biri Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki, çoğu ekonomisi geri kalmış ülkelerden; diğeri ise Avrupa merkezli emperyalist ülkelerden ve gelişmiş kapitalist ülkelerden oluşmaktadır. Her ikisi de ABD kontrolüne girmeye karşıdırlar... Çin'in böyle bir ortamdaki stratejisi ise birinci orta bölgede dayanışma içinde bulunmak, ikinci orta bölgeyi

kendi tarafına çekmek ve her iki ülkenin hegemonyasına da karşı çıkmaktır. Çinli dış politikacılar, Mao'nun ileri sürdüğü hem ABD hem de SSCB'ye karşı çıkma politikasına "İki Çizgili Dış Politika" adını vermişlerdir.⁴³ Bu Dış Politika örneğinde Çin Halk Cumhuriyeti "anti-hegemonyacı" bir politika benimsemiştir.⁴⁴

1965 Kültür Devrimi, Mao'nun kırlardan kentleri kuşatma stratejisi'nin bir sonucu olarak incelenebilir. Buna ek olarak Komünizme giden yolda Demokratik Devrim sürecinin tamamlanma girişimi olarak da nitelendirilebilir. Çin için Kültür Devrimi'nin amacı; insanların ideolojisini devrimcileştirmek ve sonuç olarak bütün çalışma alanlarında daha büyük; daha çabuk, daha iyi ve daha ekonomik sonuçlar elde etmektir.⁴⁵ O dönem, partide tasfiyelerin yaşandığı ve 2 ila 7 milyon kişinin öldüğü/öldürüldüğü⁴⁶ ibaresiyle eleştirilmiş ve Sovyetler Birliği tarafından "partiye karşı savaş" olarak nitelenmişti.⁴⁷ Mao'nun doktrininin "komünizmin tehlikeli bir sapması" olduğu belirtilmiş ve SSCB Komünist Partisi, ÇKP'nin Marksizm-Leninizm'e ihanet ettiğini, Çin halkının liderlerinin maceracılıklarının bedelini ödediğini iddia etmiştir.⁴⁸

Kültür Devrimi bizi ilgilendiren yönüyle bu çalışmaya, komunizm cephesinin kesin bölünmüşlüğü'nün göstergesi olması yanı sıra dış politikada dünyadan ve yabancı güçlerden uzaklaşmaya dayanan bir tür izolasyonist politika olarak yansımıştır. Kültür Devrimi döneminde Çin, Mısır Büyükelçisi hariç tüm Büyükelçilerini geri çağırması, Kahire hariç tüm büyükelçiliklerini kapatmış ve dünyayla diplomatik ve siyasal temasını kesmiştir.⁴⁹

43 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 17-19.

44 Beril Dedeoğlu, s. 325.

45 Edgar Snow, *Uzun Devrim*, 16 Maddelik Kültür Devrimi Programı 14. madde., Çev: Olcay Göçmen, Yücel Yayınları, Şubat 1975, s. 259.

46 Özker Sükan, s. 103.

47 Yılmaz Altuğ, s. 10.

48 A.g.e. s. 10

49 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 6, Güler, E. Zeynep, s. 290.

40 A.g.e. s. 32.

41 Yılmaz Altuğ, s. 107.

42 *Mao Zedung Seçme Eserler IV*, "Amerikalı Muhabir Anna Lousie Strong ile yapılan konuşma Ağustos 1946", Aydınlik Yayınları, Temmuz 1977, s. 108.

Kültür Devrimi'nin çok önemli iki sonucundan birincisi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kapitalizmi kabullenme ihtimalinin ortadan kalkması(!), ikincisi ise Çin ordusunun toplumsal etkisinin güçlenmesidir.⁵⁰ Kapitalizm'e geçiş yolunda Çin'i "ileriye" taşıyan Deng Xiaoping'in Kültür Devriminde iki kez "kızağa çekilme"sine rağmen kültür devriminin ruhunu bu anlamıyla 1980'lerde öldürecek olması yönetim açısından bir ileriye görme eksikliğidir. Bu dönemden önce Çin yeni bir dünyanın yeni bir yönüyle tanışma geri sayımının son 10 yılına girmiştir. Bu geri sayım aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikasının günümüze kadar gelecek olan ikinci sürecinin başlangıcının ön hazırlığını (baskı ve iktidar mücadeleleriyle) oluşturmuştur.

Bölüm 2: Devlet Maosu

Varşova görüşmeleri ABD ile Çin arasında Büyükelçiler düzeyinde dokuz yıldan daha uzun bir süre devam etti.⁵¹ Kültür Devrimi süresince ara verilen ilişkiler diplomatik temaslar şeklinde 1969 Aralık'ta Varşova'da tekrar başladı.⁵² İlişkilerin yeniden başlaması öncesinde ABD başkanı Nixon, 1968 Eylülünde, bir dergide şöyle diyordu: "Çin'i unutmamalıyız. SSCB ile olduğu gibi Çin ile de konuşmak için daima fırsatlar kollamalıyız... Yalnızca değişikliklerin olmasını beklememeliyiz. Değişiklikler yapmanın peşinde olmalıyız..."⁵³ Bu değişiklikleri yapmak için ilk adımı atan Nixon, Henry Kissinger'a Çin ile ilişkileri düzeltmek istediğini söylemiş ve ardından Kissinger'ı bununla ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirmiştir. Sırasıyla Çin'e uyguladığı bir takım ambargolarını kaldırma, aynı zamanda Tayvan'da bulundurulmuş ABD kuvvetini geri çekme kararı almıştır. Washington uluslararası siyaset sahnesinde artık Çin'e "Çin Halk Cumhuriyeti" olarak hitap etmeye başlamıştır.⁵⁴ Çin'e karşı uygulanan ticari ambargonun

kademe kademe azaltılmasını sürdürmüş ve iki ülke arasında seyahat yasağını kaldırmıştır.⁵⁵

Çin tarafında ise iç ve dış güvensizlikler ülkeyi sarmıştı. Bunun önüne geçmek isteyen Mao, dört mareşalinin "Uluslararası Durum ve Çin güvenliği" konulu raporunu kabul etmiş ve bu rapor doğrultusunda iki çizgili dış politikasından; "İki cephede savaşmayalım, iki süper güç arasında problemler vardır. Bu zıtlıklardan faydalanmamız gerekmektedir, işte bu bizim politikamızdır."⁵⁶ diyerek vazgeçmiştir. Karşılıklı yakınlaşma istekleri doğrultusunda Kültür Devrimi boyunca ara verilen ilişkiler, diplomatik temaslar şeklinde 1969 Aralık'ta Varşova'da tekrar başlamıştır.

2-17 Mart 1969'daki Çin-SSCB sınır savaşı ve 11 Haziran ile 13 Ağustos 1969'da "Doğu Türkistan" sınırlarındaki savaş iki ülke arasındaki ideolojik ve menfaat savaşının boyutunu askeri savaşa götürmüştür.⁵⁷ Varşova görüşmelerinin başlaması ve olası yakınlaşma istekleri doğrultusunda Nixon 1969 yazında, Birleşik Devletlerin, Sovyetler Birliği tarafından Çin'e yapılacak bir saldırıya seyirci kalmayacağı uyarısında bulunmuştur.⁵⁸ Denilebilir ki 1969 yılı, Sovyet Bloğu'nda sonun başlangıç yılıdır.

Nixon'un Vietnam'dan askeri gücünü geri çekmesinin ardından Guam adasına yaptığı gezi sırasında Asya'daki yerel çatışmalara taraf olmayacağını açıklamasıyla, Asyalı müttefiklerinin otomatik biçimde Amerika'ya güvenmelerini öngören doktrin büyük ölçüde Çin Halk Cumhuriyeti tarafından olumlu karşılanmıştır.⁵⁹ Diğer sorunların çözümünde de, örneğin Tayvan'da olduğu gibi, uzlaşmaya varılması ve son olarak da Mao'nun "Bu gün emperyalist kim?" sorusuna verdiği cevap bu sonun başlangıcının en bariz göstergeleridir.

Tayvan, Çin ile ABD arasında, uzun yıllar, ideolojinin dışında en büyük çatışma sebebiydi. Mao Tayvan sorununun çözümüne, Asya'daki bütün diğer sorunların çözümünde

50 Beril Dedeoğlu, s. 325.

51 Edgar Snow, s. 242.

52 Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2007, s. 689.

53 A.g.e. s. 685.

54 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 20.

55 Edgar Snow, s. 187.

56 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 21.

57 A.g.e. s. 16.

58 Henry Kissinger, s. 687.

59 Beril Dedeoğlu, s. 326.

anahtar, gözüyle bakıyordu.⁶⁰ 1969'dan sonraki ılımlı hava içerisinde ve yakınlaşmanın şart olduğunun bilinciyse Mao Nixon'a "Tayvan küçük sorun; büyük sorun olan dünya" demiştir. Buna ek olarak Mao-Nixon toplantısında Çin lideri, Çin'in Tayvan'a karşı kuvvet kullanmayacağı hakkında Amerikan başkanına güvence vermekte hiç vakit kaybetmemiştir: "Şimdi onlarsız (Tayvan) idare edebiliriz, yüz yıl sonra gelsin". Üstelik Mao bu söylevlerinde, Amerika'nın yirmi yıldan beri peşinde olduğu bu güvence için hiçbir karşılık istememiştir.⁶¹

Bu günlerde kim emperyalist? Mao bu soruya şu cevabı vermiştir; "Rusya emperyalist oldu". Ve Pekin'in önceliği emperyalizme karşı savaşmak; süper güçler karşısında durmaktı... Çin'in uluslararası sahnede güç karşıtlığı dönüşümü anlamına gelen bağımsızlığın destekleyicisi olmaktı.⁶²

Bu dengeler sisteminde Amerika, "SSCB ile Çin'in Birleşik Devletlerden korktuğundan çok birbirlerinden korktuklarını" biliyordu. Çin, Amerika'nın, Brejnev Doktrini'nin uygulanmasında, Kremlin ile iş birliği yapmayacağı yönünde güvence verilmesini istiyordu; Nixon'un gereksinimi olan şey ise Çin'in Sovyet Jeopolitik saldırılarını engellemekte Amerika ile iş birliği yapıp yapmayacağıydı.⁶³ Amerika ile Çin'in çıkarları da örtüşüyordu. Bir diğer çıkar ortaklığı Kuzey Vietnam konusundaydı; Çin Halk Cumhuriyeti Kuzey Vietnam'ın öncelikle Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını sağlamasını savunmuştur. Sovyetlere karşı olan bu politika Çin ile ABD'nin çıkarlarının örtüşmesini sağlamıştır.⁶⁴ Bunun anlamı 1960'lı yılların sonundaki şartlar içinde, Çin-Amerikan ilişkilerinin ilerletilmesi Nixon Yönetimi'nin Sovyet stratejisinin anahtarı oldu.⁶⁵ Çin, Amerika ile yakınlaşmasının Sovyetler

Birliği'ne karşı bir denge oluşturabileceğini⁶⁶ öngörüyordu.

Nixon'un görevlendirdiği Henry Kissenger'in 9-11 Temmuz 1971 tarihlerinde Çin'e yaptığı ziyaretten beş gün sonra ortak bir deklarasyon yayınlanmıştır. Aynı zamanda Çin hükümeti, Mayıs 1972'den önce Nixon'u Çin'i ziyaret etmesi için davet etmiştir. ÇHC ile ABD arasında henüz diplomatik ilişki tesis edilmemiş olmasına rağmen, ABD Başkanı Nixon 21-28 Şubat 1972 tarihlerinde Çin'i ziyaret etmiş ve bu ziyaret neticesinde yayınlanan deklarasyonla ilişkiler normale dönmeye başlamıştır. 1972'de yayımlanan Şanghay bildirisi ile dünyanın bu iki güçlü ülkesi tekrar iş birliğini sağlam temellere oturtmak gibi kararları da bildirmiş oldular.⁶⁷

ABD ile iyi ilişkilerin referansı ile Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 25 Ekim 1971 tarihli oturumunda kabul ettiği 2758 numaralı kararla BM nezdinde tanınmış ve temsilcileri BM bünyesinde Çin'in yasal temsilcileri olarak kabul etmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olarak da kabul edilmiştir.⁶⁸ Tayvan'ın BM'deki yasal temsilcilik vasfının alınması, Tek Çin idealinin gerçekleşmesi yolunda Çin için çok büyük avantaj sağlamıştır. Bunun yanında Çan-Kay-Şek'in Tayvan'ı yalnızlaştırılmaya da çalışılmıştır. Ki Çin ilişkisi kurduğu ülkelerin Tayvan'ı tanıyıp tanımamasına önem vermektedir. BM'ye girdikten sonra 1972 yılı sonuna kadar ilişki kurduğu 84 ülke açısından buna dikkat etmiştir. Komünist Çin'in BM'ye üyeliği (girişi, kabulü) ulusal politikanın uzantısı olarak kalmış bunun yanında Pekin onu güvenli dış politika amaçlarında enstrüman olarak kullanmıştır.⁶⁹

Yalnızca bir buçuk yıllık bir zaman içinde, Çin-Amerikan ilişkileri, düşmanlık ve izolasyondan kaçınılmaz bir tehdiye karşı *de facto* bir ittifaka dönüştü⁷⁰. Bu Çin'in

60 Edgar Snow, s. 187.

61 Henry Kissinger, s. 690-691

62 Ross Terril, s. 144.

63 Henry Kissinger, s. 686, s. 690.

64 Beril Dedeoğlu, s. 329.

65 Henry Kissinger, s. 683.

66 Beril Dedeoğlu, s. 329.

67 Özker Sükan, s. 127.

68 Güler, E. Zeynep, s. 290.

69 Ishwer C. Ojha, s. 71.

70 Henry Kissinger, s. 683.

ve ABD'nin SSCB üzerindeki planlarıyla örtüşmesinin sonucuuydu. Amerika'nın savaş ihtimali konusunda Çin'e verdiği destek ile başlayan SSCB'nin yalnızlaştırılması ve dünya konjonktüründe güçsüzleştirilmesi girişimlerinin had safhasına ulaşılması oluyordu. Çin-ABD ilişkileri yolunda görünse de ilişkilerin bütünüyle aynı çizgide ilerlemediği ve ilerleyemeyeceği, "ulusal" çıkarlar dışındaki konularda çatışmaların çıkabileceğini gösteren en güzel örnek; Detente döneminin en büyük polemiklerinden nükleer silahların sınırlandırılması konusunda Başbakan Co'nun süperdevletlerarasındasürdürülen görüşmelerin, süper devletlerin bütün diğer ülkeler üzerinde sahip oldukları tekeli sürdürülebilmek amacı taşıdığını düşünmesidir.⁷¹

Nükleer silahlara "kâğıttan kaplan" ibaresini yakıştıran "zihniyet" zamanla bu gücün farkına vararak bu silahların üretimi konusunda ilerlemeler kaydetmiştir. Çin Ekim 1964'de ilk atom denemesi gerçekleştirmiş, bununla beraber, süper güçleri caydırıcı kılabacak nükleer bir seviyeye ulaşana kadar, yurt savunmasında, halk savaşını temel tutma politikası devam ettirmiştir.⁷² Başbakan Co nükleer denemelerinin amacının, nükleer silahlar üzerindeki tekeli ve nükleer şantajı kırarak nükleer bir savaşı önlemek olduğunu, bundan ötürü, bir denemede buldukları takdirde şartlar ne olursa olsun nükleer silahları ilk kullananların onlar olmayacağını⁷³ vurgulamıştır. Çin'in çok miktarda nükleer silah, balistik silah, bombardıman uçağı ve radar ekipman stokunun mevcudiyeti, 3,5 milyonluk bir araya getirilmesi zor bir ordusunun varlığı ve dünya da 3. büyük hava gücüne sahip olması, genel askeri yeteneğinin Fransa ve İngiltere'yi aşmış olması⁷⁴ silahsızlanmaya verdiği tepkiyi haklı gösteriyor.

Çin dış politika'da göreceli bir rahatlamaya ulaştıktan sonra Çin Komünist Partisi Marksizm-Leninizm-Mao Zedung düşüncesini, fikirlerine

rehberlik eden teorik temel kabul etmiştir.⁷⁵ Mao düşüncesi tabulaşırken Çin, Mao'nun ölümüne adım adım yaklaşmakta aynı zamanda reformistlerin de yeniden doğuşlarına tanıklık etmekteydi. 1973 Parti Kongresinde Politbüroya 23 kişi seçildi/atandı. Sonra bu 23 kişiden 5'i partiden uzaklaştırıldı, 5'i öldü, 1'i de ciddi biçimde hastalandı. Bu 11 kayıp, Politbüronun Temsil Komitesinin özünü oluşturan 11 kişiden 9'u anlamına geliyordu. Bunun anlamı şuydu; Çin'de kahramanlık çağı sona eriyordu.⁷⁶

Bu gelişmelerle beraber Mao'nun "seninle görevdeyken hiçbir endişem yok" dediği Hua⁷⁷, başkanlığa doğru emin adımlarla ilerliyordu. 1973'de ÇKP'nin 10. kongresinde Hua Politbüroya alındı.⁷⁸ 1975'de Ulusal Halk kongresinde Halk Güvenlik Bakanı oldu. Co öldüğünde 12 Başbakan Yardımcısı arasında altıncı sırada bulunuyordu. Ekim 1976'da yeni başkan oldu.⁷⁹ Eylül 1976 (dragon yılı) yılında, Mao henüz ölmüştü, Hua onun aurasından yoksun değildi. Bu aura gücünü Çin'de her yerde asılı olan Mao ve Hua'nın posterlerinden alıyordu. Bu şu anlama geliyordu "eğer Mao eleştirilirse bu Mao'nun tercihi olan Hua için de geçerlidir."⁸⁰ Ya da tersten bir okumayla Eğer Hua eleştirilirse, bu eleştiri onu tercih eden Mao için de geçerliydi.

"Hua'nın yükselişi, Deng'in düşüşünün sonuçlarının yansımasıdır."⁸¹ söylevleri Deng'in, Mao tarafından iki kez "kötülüklerden arındırılmış" olmasından kaynaklanıyordu. Mao, Hua'ya çok güveniyordu⁸², fakat Mao öldükten sonra Hua'nın üstüne Deng'in gölgesi düştü. Çin Komünist Partisi, Temmuz 1977'de tüm halkın yoğun isteği üzerine revizyonist Deng Xiaoping'e, daha önce uzaklaştırıldığı

75 Edgar Snow, s. 262. "28 Ağustos 1973'de ÇKP Onuncu Milli Kongresi'nde kabul edilen ÇKP Tüzüğü"

76 Ross Terril, s. 9.

77 A.g.e. s. 77.

78 A.g.e. s. 74.

79 A.g.e. s. 78.

80 A.g.e. s. 83.

81 A.g.e. s. 69.

82 A.g.e. s. 17.

71 Edgar Snow, s. 171.

72 Özker Sükan, s. 45.

73 Edgar Snow, s. 170.

74 Ross Terril, s. 3.

bütün parti ve hükümet görevlerini iade etti.⁸³ Böylece Mao'dan sonra Çin'in en uzun süreli ve büyük lideri Deng, 1976–1978 yılları arasında iktidarını pekiştirdikten sonra 1978'de iki kez arındırılmış olmasına rağmen körelmeyen reformist yapısıyla modernleşme politikası izlemeye başlamıştır.

Dışpolitika önceliği olarak Deng, Çin'in Mao sonrası Sovyetler Birliği politikasını düşünmek zorundaydı. Deng'in kuşkusu SSCB'nin Çin'in baş düşmanı konumunu Amerika'nın elinden alıp almadığıydı.⁸⁴ Sonuçta Rusya'yla soğuk savaş sonsuza kadar süremezdi, Deng bunu Mao'dan daha fazla düşünüyordu.⁸⁵ Mao'nun sürekli var olacak dediği polemiklerin sonunun gelmesi gerekiyordu.

1978 ve 1979 Aralığındaki gelişmeler bu düşünceleri birkaç yıllığına geçersiz kıldı. 1978 yılında Sovyetler Birliği tarafından silahlandırılmış Kuzey Vietnam birlikleri Çin'e bağlı Kamboçya'ya girmişti. Ülkede Sovyet yanlısı bir hükümet kurulduğu duyurulup Sovyetler Birliği de bunu tanıyınca ilişkiler iyice gerilmiş, Çin Kuzey Vietnam topraklarına girmeye başlamıştı. Ardından Çin, Sovyet yayılmasına karşı bölgedeki komünist olmayan ülkelerin desteğini aramış ve bu çerçevede tarafsızlık politikasını uygulayan ASEAN ülkeleri ile ilişkiye geçmişti.⁸⁶ Sovyetler Birliği, 1979 Aralık ayında bu defa Afganistan'ı işgal etmiş, Çin Halk Cumhuriyeti de 1980'de bu işgali gerekçe göstererek, Sovyetler Birliği ile olan görüşmelerini ve sınır ticaretini durdurmuştu.⁸⁷ Afganistan sorunu ile kesilen iki ülke ilişkileri 1983'de Brejnev'in ölümünden sonra yeniden başlamış ve 1983'de sınır ticareti, 1984'de de bilimsel ve ekonomik iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır.⁸⁸

1978'de henüz Sovyet-Çin arasında “sıcak çatışma” ihtimali varken ABD 1 Ocak 1979'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni diğer devletler nezrinde tanımıştır. 14 Mayıs 1979'da Çin'e

“en çok gözetilen ulus” (MFN) statüsü vermiş ve Çin Halk Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri, anti-Sovyet kamplaşması üzerinde bütünüyle uzlaşır görünmüştür.⁸⁹ Deng'in 1979 yılı ABD ziyaretinde nükleer iş birliği, ticari ilişkilerin geliştirilmesi, Sovyetler Birliği tehlikesine karşı iş birliği, teknoloji transferi ve Çin ile ABD arasındaki resmi ilişkilerin geliştirilmesi konuları ele alınmıştır.⁹⁰

Bu dönemde yine, Çin için, asıl önemli olan nokta da burası, bir ülkenin Washington ya da Moskova'ya yakınlığı veya uzaklığı bir kriter olmaktan çıkmıştır; Çin açısından tek kriter kendisine sağlayacağı faydanın derecesi olmuştur. Bu dönem Çin dış politikasının ideolojik belirlenimler yörüngesinden pragmatizmin yörüngesine tam geçiş yıllarıdır.⁹¹ Bu geçiş Deng'in, dış politikanın iyi devrimciler ile kötü emperyalistler arasındaki kavgadan daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu keşfetmesi⁹² ile gerçekleşmiştir.

Nixon'un Çin'e açılışından bu yana Amerikan politikası, açıkça Çin'in ekonomik gelişim ve modernizasyonunun pragmatizm ve açıklık politikalarıyla uzun dönemde Sino-Amerikan komite ve işbirliği üzerine kurulacağı sanısı üzerine kurulmuştu.⁹³ Bu politika Deng başa geçtiğinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin dayandığı; sosyalizme bağlılık, halk demokrasisi, Komünist parti yönetimi ve Maoizm'e bağlılık 4 temel prensibinden vazgeçmediğini açıklamış⁹⁴ olmasına rağmen “Devlet Mao'su” ile eş güdümlü olarak (more-pragmatic) daha fazla pragmatik reformlar yine Deng Xiaoping önderliğinde gelişmiştir.⁹⁵

18-22 Aralık 1978 tarihleri arasında gerçekleştirilen ÇKP 2. kongresinin 3. genel toplantısında reformcuların, ağırlığını koyması

89 A.g.e. s. 331.

90 Güler, E. Zeynep, s. 291-292.

91 Güneş, Hakan, “Çin'in Ortadoğu Politikası”, Deniz Ülke Arıboğan (ed.), *Çin'in Gölgesinde Uzak Doğu Asya*, Bağlam Yayınları, 2001, s. 309.

92 Ross Terril, s. 13.

93 Richard Baum, Alexei Shevchenko, s. 65.

94 Beril Dedeoğlu, s. 332.

95 Richard Baum, Alexei Shevchenko, s. 65.

83 Özker Sükan, s. 55.

84 Ross Terril, s. 51.

85 A.g.e. s. 53.

86 Beril Dedeoğlu, s. 331.

87 A.g.e. s. 333.

88 A.g.e. s. 334.

ile Çin'in bundan sonraki vazifesinin sınıf mücadelesi değil ekonomiyi kalkındırma olacağı konusunda vardığı ortak karar⁹⁶ Mao sonrası sürecin reformistlerin önderliğinde devam edeceğinin hukuksal zeminini oluşturmuştu. Bazı kesimler, Deng'in modernizasyon için ideolojiyi olanca gücüyle boğarak öldürdüğünü⁹⁷ söylüyorlardı.

Deng kendisini ideolojiyi boğmakla suçlayan kişilerle "Onlar rüzgârı duyuyorlar ve yağmur yağdığını düşünüyorlar." diye alay ediyordu. Gerçekçi Deng, Mao'nun 1970'lerdeki Çin politikası için ise "Yeni Sung hükümdarlığının dışında çizim derslerinde acele hüküm verdi." şeklinde eletiri getiriyordu.⁹⁸ Mao'yu bu yönüyle bile eleştirirken yapılan; Çin'in dış politikasının Moa'nun *üçüncü dünya* teorisine göre olacağı açıklaması, Deng yönetiminin ve reformistlerin pragmatizme bakış açılarını yansıtan küçük bir örnek sadece.

Çin dış politikasında "pragmatizm" in ve ekonomik reformların yer tutması ve ülkeler arası ilişkileri bunların şekillendirmesi Çin'in eski "Savaş ve Devrim" teorisinden vazgeçerek "Barış ve Kalkınma" doktrinini seçtiği anlamına geliyordu. Deng, barış ve kalkınmayı şöyle açıklamıştı: "Barış, Doğu ve Batı arasındaki meseledir; kalkınma, Güney ve Kuzey arasındaki bir meseledir. Bu meseleler Doğu-Batı, Güney-Kuzey şeklinde ifade edilebilir. Ancak, Güney-Kuzey sorunu esas problemdir." Yani her şeyden önce hedef Çin'in ekonomik kalkınmasıdır, bu hedefe ulaşmak için hem yurt içi hem de yurt dışında barış ve güvenli bir ortamın oluşması gerekmektedir.⁹⁹ Barış ortamının sağlanması şartı altında Çin, ülkenin çağdaşlaşması ve kalkınmasına yönelecektir ve böylece Çin'e özgü sosyalizmi geliştirmiş olacaktır.¹⁰⁰ Çin'e özgü sosyalizm; 1970 sonları ve 80 başlarında dört özel ekonomik bölge (four special economic zones) ve 14 "açık şehir" in (open-cities) Çin'in doğu sahil şeridi

boyunca uzanmasıyla¹⁰¹, üç özgün ekonomik yapı; karma katıllımlı işletmeler, serbest ticaret bölgeleri ve ihracat merkezleri oluşturularak ekonomi kapitalist ilişkilere açılmış¹⁰² ve Çin'in IMF ve Dünya Bankasına üye olmasıyla (1980) bu kapitalist ilişki geliştirilmeye çalışılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşüne yaklaşırken, Çin'den yeni dünya düzeninin sinyalleri görünür olmuştur. Özellikle demokrasi ve insan hakları temelli görünen/gösterilen yeni dünya düzeninin öncü devletleri tarafından Çin, yavaş yavaş yıkılmasını izlediği Sovyetler Birliği'nin durumuna düşmemek için uyguladığı baskı ve ihlal politikalarından dolayı sürekli eleştiri almaya başlamıştır.

ABD Başkanı Jimmy Carter, 1979 yılında ABD siyasetinde ilk defa Çin'in insan hakları sorununu gündeme getirmiştir.¹⁸ Haziran 1987'de ABD Kongresi Çin'in Tibet bölgesinde insan haklarının ihlal edildiği konusunda bir kararname çıkartmıştır.¹⁰³ 4 Haziran 1989'da, TianAnmen Meydanı olayı, Çin'in uluslararası camiada prestijini sarsmıştır. Birçok ülke Çin'e ekonomik ambargo uygulamıştır. 21 Temmuz 1989'da ABD kongresi Tibet'in sürgündeki ruhani lideri Dalay Lama'ya insan hakları ödülünü vermiştir. Buna benzer şekilde 90 sonrasına yansıyan ve sesini duyurma imkânı bulan Doğu Türkistan Uygurları, Çin'in dünya siyasetinde zayıf karnı olmuştur. Bu bölgede yaşayan Türkler Sovyet sonrası Türk coğrafyasından beklediği desteği bulamadığı gibi Türkiye'den de bir destek bulamamıştır. Buna karşın Çin bu bölgeye yönelik politikalarını sertleştirmiştir. Bu durum Çin'in dünyadaki siyasi rolüne ve ekonomik kalkınmasına engeller oluşturmaktadır.¹⁰⁴

Gorbaçov 1989'da TianAnmen olayları sırasında gerginlikleri yumuşatmak amacıyla Çin'e ziyaret gerçekleştirmiştir. Deng Xiaoping de bu ikili zirvede "Geçmiş kapatalım, geleceğe açılalım" diye yanıt vermiştir¹⁰⁵. Bu cevap 1985'de başlayan Çin-Sovyet çıkar ilişkisinin

96 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 24.

97 Ross Terril, s. 5.

98 A.g.e. s. 45.

99 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 24.

100 A.g.e. s. 26.

101 Richard Baum, Alexei Shevchenko, s. 68.

102 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 8.

103 A.g.e. s. 43

104 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 30.

105 A.g.e. s. 77.

(ticaret anlaşması) yeni bir dünyada da devam edeceği anlamına geliyordu. Gorbaçov'un ardından 1990'ların ortalarında ilk önce Japonya Devlet başkanı, ardından Fransa, Almanya ve diğer AB ülkeleri liderleri de Çin'i sırasıyla ziyaret etmişlerdir. 1990 başında Dünya Bankası Çin'e yeniden kredi vermeye başlamıştır.¹⁰⁶

Sovyet çöküşüyle doğrudan doğruya defansif kuşatma zihniyeti Çin politik sahnesine hakim olurken Deng ve başkanlığın yüksek kademedeki müttefikleri Sovyet düşüşünden değişik dersler çıkardılar. Onların bakışına göre, Çin'deki sosyalizmin Sovyetler Birliği'ndekinden asıl farkı; 1978'de Sovyetler ekonomisinin bürokratik katılık, uluslararası izolasyon ve ideolojik katılık altında durgunluğunu tamamlamışken, Çin mükemmel sonuçlu reform ve açıklık yöntemine başlamıştı. Reform yolunu terk etmek ve himayeye açık ortodoksi ideolojiye dönüş, pragmatistleri, ulusu felakete sürükleyebilirdi. Bu bakış açısının hâkim olduğu 1992'deki 14. Ulusal parti kongresi reformcuların Çin'i sosyalist piyasa ekonomisine götüren zaferleriyle sonuçlandı.¹⁰⁷ Mart 1993'te yapılan bir değişiklik ile sosyalist piyasa ekonomisi anayasaya girdi.¹⁰⁸ Bu süreç 2000'lere Çin'i halka ve üretime dayalı halkçı kapitalist bir model itibarıyla dünya piyasalarına soktu. Çin'in dünya piyasalarında var olan "hakimiyeti" gücünü bu geniş, tabandan ve ucuza gerçekleşen üretim dengesinden almaktadır.

11 Eylül sonrası süreçte Çin ve Rusya arasında tek kutupluluğa karşı olan ortak hareket etme düsturu Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında oluşan "barış" ve işbirliği ortamına dayanmaktadır. 1992 yılında Rusya Federasyon Başkanı Yeltsin'in Çin ziyareti sonrasında iki ülke arasında birçok anlaşma imzalanırken, iki ülke işbirliğine dayanan projeler geliştirmiş ve en önemlisi Çin Halk Cumhuriyeti'ne büyük miktarda Rus silahlarının satışı kabul edilmiştir.¹⁰⁹ Buna cevaben Çin Devlet Başkanı

Jiang Zemin, Eylül 1994'te Rusya'yı ziyaret etmiş, iki ülkenin 21. yüzyıla ilişkin yapıcı ortaklık ilişkisini tesis etmeye çalışmıştır. Bu ortaklık ilişkisi 1996'da Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in Çin'i geri ziyaretiyle sonuçlanmıştır. Böylece Çin'in dış politikasında ilk stratejik ortaklık ilişkisi ortaya çıkmıştır. Yeltsin'in Çin'i ziyaretinde bir başka dikkat çekici olay ise Çin ile ortak sınırı olan Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile Shanghai'da imzalanan sınır bölgelerinin güvenliğine ilişkin Shanghai Beşlisi ittifakıdır. Bu Çin'in Asya-Pasifik'e yönelmesine ve kendi Kuzey Batı sınırını güvence altına almasına yardımcı olurken¹¹⁰, ... savunduğu çok kutuplu dünya düzenini oluşturmaya gayret göstererek ABD'nin tek güç olma hedefini parçalamak için¹¹¹ bir adım oluşturmaktadır.

Çin'in Deng döneminde konjenktürel durumu Jiang Zemin dönemine nispetle çok farklıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile 1950'den o güne Çin en güvenli dönemini yaşamaya başlamıştır. Sovyet Rusya'nın dağılması, ABD'nin güneydoğu Asya'dan askeri üslerini çekmesi ve Çin-Japonya ve Çin-Rusya ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesi Çin'i rahatlatmıştır. Çin'in bu yeni dünyaya dönük dış politikasının içeriği büyük ülkelerle ilişkileri sıkılaştırmak, geliştirmek olan ülkelerle işbirliği yapmak ve komşu ülkelerle iyi geçinmektir.¹¹² Bu rahatlamamanın asıl nedenidir. Komşularıyla ve büyük devletlerle sağlıklı iletişim kurmayı başarmıştır. 1996-97 Çin gayri-resmi uluslararası durum analitik raporunda açıkça şu sonuca varılıyor ki; Çok kutupluluğa karşı global bir trend olsa da ABD "tek süper güç" statüsünü bi' 20 yıl daha sürdürecektir. Çin bu süre zarfında güvenlik ve ekonomik gücünü arttırmaya çalışacak, bölgesel ve uluslararası denge ile uğraştığı sürece muhafazakâr kalacaktır.¹¹³

110 Nuriye Hidayet Ekrem, s. 63-64.

111 A.g.e. s. 66

112 A.g.e. s. 69

113 Rosecrance Ricghard (Ed), *The New Great Power Coalition*, Oxford England, 2001, s. 339.

106 Beril Dedeoğlu, s. 338-339.

107 Richard Baum, Alexei Shevchenko, s. 74.

108 Özker Sükan, s. 56.

109 Beril Dedeoğlu, s. 341.

SONUÇ

İlk bölüm aynı zamanda ilk sürecin yani ÇKP'nin kurulmasıyla başlayan Çin-Sovyet ilişkilerinin kültür devrimi ile eş zamanlı bitişinin ve özellikle bu bitişin Soğuk Savaş'ın çehresini değiştirdiği gerçeğini içeren dönemin yönetimin söylevleriyle şekillenen bir dış politika odaklı tanımlanması Mao Devleti kavramıyla açıklanabiliyor. İkinci bölüm ise Nixon'un Çin'i ziyaret ön süreciyle başlayıp Mao'nun öldüğü 1976 yılıyla birlikte tam anlamıyla yönetim sistemine kanalize olduğu ve Mao sonrası revizyonist politikalarla anılan, başkanlar arasındaki farklılıkları da yansıtan ve Pragmatizm yaklaşımlarıyla işlerlik kazandırılan süreci ve olaylar dizisini içermektedir.

Uzun yürüyüş sonrası kesinleşen Mao önderliği, Çin'de tek karar mercii fonksiyonu uzun yıllar sürdürmüştür. Özellikle dış politika'nın belirlenmesi noktasında Mao'nun inanılmaz derecede söz hakkı vardı. Aslında bu söz hakkından da öte söz söyleme yetkisi olan neredeyse tek kişiydi. Dış politika konusunda söylediği her söz ülkenin bürokratik kademelerinin faaliyetleriyle karşı tarafa yansıyor. Devlet içerisinde merkezi bir birlik vardı. Ve bu birliğin ateşleyici gücünü Mao oluşturmaktaydı. Çalışmamda yaptığım dış politikayı şekillendiren söylevler alıntılarının çok büyük bir kısmı Mao'ya aittir ve söylevlerin dış politik icraat olarak yansımaları da mevcuttur. Çin Dış Politikasının ilk sürecini değerlendirirken çok genel bir tabirle Mao Devleti kavramını kullanmamın temel nedeni de Mao ile Devlet arasındaki söz birliğinin varlığıdır.

Çin'in dış politikasında varlığını söylediğim ve olumlu yansımaları da olsa, kakofoniye kaynaklık eden ikinci süreç ise Devlet Mao'su kavramıyla eş anlamlı politikalar üreten yönetimleri içermektedir. 28 Ağustos 1973'de ÇKP Onuncu Milli Kongresi'nde kabul edilen ÇKP Tüzüğü Mao Zedung düşüncesini, fikirlerine rehberlik eden teorik temel kabul etmiştir. Daha sonraki yıllarda Mao'nun düşüncesinin rehber alınacağı anayasaya geçmiştir. Bu şekilde politik doktrinlerin

yönelimi açısından Çin zaten Mao'nun düşünsel önderliğini ve rehberliğini kabul ediyordu. Geriye onu yasalaştırmak kalıyordu. Reformist yönetimler bir anlamda Mao'nun komünizme eklemelerini kanunlaştırmak gerek dış gerekse iç politikada meşruiyeti sağlama çabası içerisinde olmuşlardır. Mao'nun rehberliği'nin gelecek nesiller de aktarım politikası, her ne kadar revizyonistler Mao karşıtı olarak algılsa da, Mao'nun devlet eliyle kullanılacağı anlamını taşıyordu ve bu oluşumlar Mao'nun önderliğinde "ilerleyen" Çin'i Mao'nun rehberliğinde ilerlemeye terk ediyordu.

Süreçler içerisindeki politik değişimler açısından özellikle Deng'in Çin'e kazandırdığı çokşey vardır. Entemel ifadesiyle "dışpolitikanın iyi devrimciler ile kötü emperyalistler arasındaki kavgadan daha kompleks bir yapıya sahip olduğu"nu keşfetmesi, uluslararası barış ortamı ve Çin'in modifikasyonu açısından pragmatist yaklaşımın en büyük artısını oluşturmaktadır. Ki günümüze kadar gelen olaylar döngüsünde halen Deng'in modernizasyon çabalarının yansımalarını bulmak zor değildir. IMF ve Dünya bankasına üyelik ile başlayan uluslararası ekonomik açılım sosyalist "piyasa ekonomisi" ile geliştirilmiş ardından 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelikle sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] Altuğ, Yılmaz, Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Ortadoğu Sorunları.
- [2] Arı, Tayyar Uluslararası ilişkiler ve Dış politika, Alfa Yayınları, 2003
- [3] Altuğ, Yılmaz, Çin Sorunu, Sermet Matbaası, İstanbul 1967.
- [4] Başkan Mao'dan Seçme Eseler, Çeşitli ülkelerin komünist ve İşçi Partilerinin Moskova da düzenlenen konferansında yaptığı konuşma 18 Kasım 1957, Umut Yayıncılık, 1993.
- [5] Başkan Mao'dan Seçme Eseler, 26 Mayıs 1939, Umut Yayıncılık, 1993.

- [6] Baum, Richard, Alexei Shevchenko, *China and The Forces of Globalization*.
- [7] Dedeoğlu, Beril, “Çin ile Amerika birleşik Devletleri Arasındaki İlişkilerin Gelişimi”, Arıboğan Deniz Ülke (ed), Çin’in Gölgesinde Uzak Doğu Asya, Bağlam Yayınları, 2001.
- [8] Ege Süleyman (çev), Pekin – Moskova Çatışması İki Merkezin Birbirini Suçlayan Ünlü Mektupları, Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- [9] Ekrem, Nuriye Hidayet, Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası, ASAM Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.
- [10] Güler, E. Zeynep, Çin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim, Deniz Ülke Arıboğan (ed), Çin’in Gölgesinde Uzak Doğu Asya, Bağlam Yayınları, 2001.
- [11] Kissinger, Henry, Diploması, Çev: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2007.
- [12] Mao Zedung Seçme Eserler IV, Aydınlık Yayınları, Temmuz 1977.
- [13] Ojha, C. Ishwer, “Chinese Foreign Policy in an age of Transition”, Beacon Press, Boston, 1969.
- [14] Pekin-Moskova Çatışması İki Merkezin Birbirini Suçlayan Ünlü Mektupları Uluslararası Komünist Hareketin Genel Çizgisi Hakkında polemik 1963.
- [15] Rosecrance Ricghard (Ed), *The New Great Power Coalition*, Oxford England, 2001.
- [16] Snow, Edgar, Uzun Devrim, Çev: Olcay Göçmen, Yücel Yayınları, Şubat 1975.
- [17] Sükan, Özker, E. Tuđđ, Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi-Kurulması-Gelişmesi, Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri, Harp Akademileri Komutanlığı yayınları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Mayıs 2000.
- [18] Terril, Ross, *The Future of China After Mao*, Delacarte Pres/Newyork, 1978.
- [19] Uluslararası Komünist Hareketin Genel Çizgisi Hakkında Polemik 1963, İnter yayınları Temmuz 1988.